

آثار تحریم‌های اقتصادی بر فرایند تولید کالاهای اساسی در کشور

یاسر سلیمانی^۱

چکیده

در قوانین تحریمی آمریکا، قانون مصوب کنگره یا فرمان اجرایی وجود ندارد که صادرات کالاهای اساسی را به کشورمان تحریم کند، اما تحریم‌ها در تجارت و نقل و انتقال کالا، فروش نفت و مبادلات مالی بین‌المللی، مشکلاتی بر سر راه رشد بخش کشاورزی کشور ایجاد کرده است. رشد سرمایه خالص در بخش کشاورزی در سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸، ثابت و در نهایت، صفر شده است. در سال ۱۳۹۴، نرخ ارز رسمی و غیررسمی شیب افزایشی را پیموده است. این افزایش در سال ۱۳۹۸، تبدیل به جهش در نرخ ارز شده است. سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم یکی دیگر از متغیرهای کلان اقتصادی است که تحت تأثیر تحریم علیه کشور، نوسانات بالایی داشته است. حجم سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۸ طی مدت‌ها به زیر ۱۰۰۰ میلیون دلار کاهش یافته است که می‌توان آن را واکنش سرمایه‌گذاران خارجی به تحولات و فشارهای ناشی از شدت تحریم‌ها دانست. با بررسی تحریم‌ها و تولید کالاهای اساسی، برای کاهش آثار منفی تحریم و تأمین امنیت غذایی در کشور، تقویت و مدیریت متغیرهای کلان اثرگذار، کشت و تولید فراسرزمینی در شرایط بحرانی و دوران تحریم، حمایت‌های مالی و غیرمالی از شرکت‌های دانش‌بنیان بخش کشاورزی، افزایش بهره‌وری در تولید و کارایی نهاده‌ها، سیاست‌های حمایتی قیمتی و غیرقیمتی و افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: تحریم اقتصادی، کالاهای اساسی، سرمایه‌گذاری.

مقدمه

چندگانه هستند که یکی از آن‌ها محدود کردن

توانایی هاست.

از سوی دیگر، تحریم علیه هر کشور ممکن است

اعلام خطر و هشدار به دیگر کشورها باشد. تحریم‌ها

توانایی افزایش هزینه‌های فعالیت‌ها را دارد و کشور

تحریم‌شده مجبور به تغییرات پرهزینه با توجه به

استراتژی و تهیه منابع لازم برای فعالیت‌ها یا بقای

اقتصاد خود است. یکی از قدرتمندترین حربه‌های

استعمار در مقابله با ملل مستضعف، ایجاد مانع برای

بیشتر بحث‌های عمومی، سیاست‌گذاری و علمی

درباره تحریم‌ها از این فرض نشئت می‌گیرد که

هدف تحریم‌ها در درجه نخست، تغییر رفتار کشور

مورد هدف است. به عبارت دیگر، برخی بر این

باورند که تحریم‌ها با هدف وادار به تسلیم شدن

و عقب‌نشینی از تصمیم و سیاست اعمال می‌شوند،

اما به‌عینه مشاهده شده است که ایجاد اجبار تنها

هدف تحریم‌ها نیست. تحریم‌ها دارای اهداف

نهادهای وارداتی، عرضه محصولات غذایی پاسخ‌گوی نیازهای جامعه نیست (حجازی و امام‌قلی‌پور، ۱۴۰۱). در این پژوهش به بررسی آثار تحریم به‌ویژه تحریم اقتصادی بر بخش کشاورزی و فرایند تولید پرداخته و به این پرسش‌ها پاسخ داده می‌شود که آیا تحریم‌های اقتصادی بر نوع و مقدار کالاهای اساسی اثرگذار است و اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی بر فرایند تولید در بخش کشاورزی چگونه است؟ در ادامه، برای پاسخ به پرسش‌ها، در چندین مرحله به بررسی تحریم‌های اقتصادی و کالاهای اساسی پرداخته می‌شود. در نهایت، پس از ارائه ملاحظات امنیت اقتصادی، نتیجه‌گیری و راهکارهای پیشنهادی گزارش می‌شود.

۱- تحریم اقتصادی و کالاهای اساسی

شورای امنیت سازمان ملل متحد بیش از صدها مورد تحریم علیه ایران اعمال کرده است. در چهارچوب تحریم‌های آمریکا، تجارت کالاهای اساسی دارای معافیت است؛ به طوری که بر اساس اصلاحیه قانون تحریم‌های تجاری و تقویت صادرات سال ۲۰۰۰، فروش مواد خاصی مانند غذا، دارو و تجهیزات پزشکی به ایران (در میان دیگر کشورها) از فهرست تحریم‌ها معاف است و آمریکا می‌تواند این موارد را به ایران بفروشد. بنابراین، در قوانین تحریمی آمریکا، قانون مصوب کنگره یا فرمان اجرایی وجود ندارد که صادرات کالاهای اساسی را به کشورمان تحریم کند. دلیل این موضوع به مسائل حقوق بشری مرتبط با غذا و دارو در سطح دنیا برمی‌گردد که به دلیل

تجارت کالاها و مواد غذایی یا ایجاد اختلال در تولید آن‌ها در قالب تحریم است. این موانع به شکل تحریم دیگر بخش‌ها مانند تحریم بخش کشاورزی صورت می‌پذیرد؛ زیرا به دلیل رابطه پیشینی و پسینی بخش کشاورزی با دیگر بخش‌ها باعث کند شدن و در نهایت، توقف رشد و توسعه بخش کشاورزی می‌شود. توقف رشد و توسعه بخش کشاورزی نیز در گام نخست باعث کاهش تولیدات این بخش و مواد غذایی در کشور می‌شود. کاهش تولیدات و نبود غذای کافی در کشور موجب افزایش درصد افراد نیروی کار فقیر و گرفتار سوءتغذیه می‌شود و ناآرامی‌هایی را در سطح جامعه دامن می‌زند. ایجاد نیروی کار مریض که توان کار کردن ندارد، یکی از ده‌ها اثر تحریم (در ادامه، آثار تحریم در بخش کشاورزی بیشتر مورد بحث قرار می‌گیرد) است.

با تمام آنچه گفته شد، یکی از راه‌های مقابله و دور زدن تحریم‌ها، توسعه بخش کشاورزی است؛ زیرا عقب‌ماندگی در این بخش باعث کمبود مواد غذایی و اتکای بیشتر کشور به واردات (در صورتی که امکان واردات مواد غذایی و کالاهای اساسی وجود داشته باشد) می‌شود و کشور را از اختیارات لازم برای دخالت در سرنوشت خویش محروم می‌کند. همچنین، با فرض اینکه امکان واردات مواد غذایی و کالاهای اساسی وجود داشته باشد، کشور هدف با گران شدن کالاهای وارداتی روبه‌رو می‌شود که سبب به چالش کشیدن امنیت غذایی می‌شود. تقاضا برای محصولات غذایی داخلی افزایش می‌یابد، اما به دلیل افزایش قیمت

واردات کالاهای اساسی مانند گندم، جو، ذرت و سویا شد. در ادامه، به مهم‌ترین قوانین تحریمی در بخش بانکی و کشتی‌رانی که بر واردات کالاهای اساسی و استراتژیک اثرگذار است، اشاره می‌شود.

۱-۱- تحریم‌های بخش بانکی

۱-۱-۱- قانون مجوز دفاع ملی سال مالی ۱۳۰۱۲
قانون مجوز دفاع ملی برای سال مالی ۲۰۱۲، یکی از قوانین فدرال آمریکا است که قسمت‌های مرتبط با تحریم‌های مالی ایران در بخش ۱۲۴۵ این قانون مشخص شده است. عنوان بخش ۱۲۴۵ این قانون، اعمال تحریم‌های مرتبط با بانک مرکزی و دیگر مؤسسه‌های مالی ایران است. در قسمت‌های ۱ و ۳ بند د این قانون آمده است: «ممنوعیت افتتاح یا حفظ حساب‌های کارگزاری در آمریکا برای آن دسته از مؤسسه‌های مالی خارجی که آگاهانه مبادلات مالی بانک مرکزی ایران یا دیگر مؤسسه‌های مالی تحریم‌شده ایرانی را انجام می‌دهند یا هر نوع از این معاملات را تسهیل می‌کنند (بند د، قسمت ۱)».

تحریم‌های اعمال شده در قسمت ۱، زمانی مشمول مؤسسه مالی خارجی متعلق به دولت کشور خارجی (از جمله بانک مرکزی دولت‌های خارجی) می‌شود که در معاملات مالی مربوط به فروش یا خرید نفت و محصولات نفتی به ایران یا از ایران کمک کرده باشد (بند د، قسمت ۳)».

۱-۱-۲- قانون آزادی ایران و مقابله با اشاعه (ایفکا)^۲
قسمت‌های مرتبط با تحریم‌های مالی ایران در قانون آزادی ایران و مقابله با اشاعه، مربوط به بخش ۱۲۴۷

مخالفت‌های بین‌المللی هیچ کشوری به خود اجازه تحریم این اقلام را نمی‌دهد، اما پیچیدگی تحریم‌های ایالات متحده مانع تجارت بسیاری از بانک‌ها، شرکت‌ها و کشورها حتی در موارد مورد معافیت با ایران شده است و تخلفات ناشی از آن سبب مجازات و تحریم‌های مالی بالای سیستم‌های مالی مهم آمریکایی می‌شود. بنابراین، بسیاری از شرکت‌های حمل‌ونقل خارجی و بیمه‌ها تمایلی به ارائه کشتی یا پوشش سفرها حتی برای تجارت مجاز ندارند. برای مثال، تجربه تحریم‌های گذشته نشان داده است که قوانین تحریمی موجود در بخش تحریم‌های مالی و کشتی‌رانی، امکان صادرات اقلام خوراکی و کالاهای اساسی به کشور را دچار مشکل کرده‌اند.

درباره بخش کشتی‌رانی توجه به این مسئله لازم است که کالاهای اساسی در هر نوبت واردات باید در حجم‌های بالای هزار تن وارد شوند. از این رو نیازمند حمل‌ونقل دریایی هستند. بنابراین، تحریم بخش کشتی‌رانی ایران بر واردات کالاهای اساسی به داخل کشور اثر می‌گذارد. همچنین، تحت تأثیر قرار گرفتن واردات کالاهای اساسی از تحریم‌های بخش بانکی در مشکلات پرداخت هزینه‌های واردات کالاهای اساسی از طریق نظام بانکی نیز مثال دیگر تحریم‌های غیرمستقیم کالاهای اساسی است. در نتیجه، می‌توان گفت ایران در تحریم غذا و دارو نیز قرار دارد. این تحریم‌ها حتی در دوران شیوع ویروس کرونا نیز شکسته نشدند که همین سبب ایجاد اختلالاتی در مسیر درمان بیماران کرونایی و بیماران خاص و

است. بخش ۱۲۴۷ قانون ایفکا مربوط به اعمال تحریم علیه تمام نهادهای مالی تسهیل‌کننده تراکنش مالی برای اشخاص و مؤسسه‌های مالی ایرانی مندرج در فهرست SDN است؛ به طوری که بر اساس قسمت الف این بند، افتتاح یا حفظ حساب‌های کارگزاری در آمریکا برای آن دسته از مؤسسه‌های مالی خارجی که آگاهانه مبادلات مالی زیادی را برای اشخاص و مؤسسه‌های مالی ایرانی مندرج در فهرست SDN انجام داده‌اند، ممنوع است.

۲-۱- تحریم‌های بخش کشتی‌رانی

در ادامه، به مهم‌ترین قوانین تحریمی در بخش کشتی‌رانی که بر واردات کالاهای اساسی و استراتژیک اثرگذار است، اشاره می‌شود.

۱-۲-۱- قانون آزادی ایران و مقابله با اشاعه (ایفکا) بر اساس بخش ۱۲۴۴ این قانون، اموال، دارایی‌ها و فعالیت‌های بانکی آن دسته از اشخاص و سازمان‌ها که به ارائه کالاها و خدمات به بخش‌های انرژی، کشتی‌سازی یا کشتی‌رانی ایران یا اداره‌کنندگان بندرهای این کشور اقدام کرده باشند یا این معاملات را بیمه کنند، در آمریکا مسدود می‌شود.

۲-۲-۱- قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه^۱

بر اساس بخش ۲۰۲ قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه، شرکت کشتی‌رانی جمهوری اسلامی ایران و شرکت‌های زیرمجموعه آن که مسئولیت حمل و نقل کالاهای غیرنفتی و کانتینری را برعهده دارند، تحت تحریم‌های آمریکا قرار می‌گیرند.

۳-۲-۱- قانون جامع تحریم‌های ایران^۲

بر اساس بخش ۱۰۹ قانون جامع تحریم‌های ایران، بخش کشتی‌رانی مشمول تحریم‌های فرمان اجرایی ۱۳۲۲۴ (مبارزه با فعالیت‌های تروریستی) و فرمان اجرایی ۱۳۳۸۲ (مبارزه با گسترش تولید سلاح) است.

۴-۲-۱- فرمان اجرایی ۱۳۳۸۲

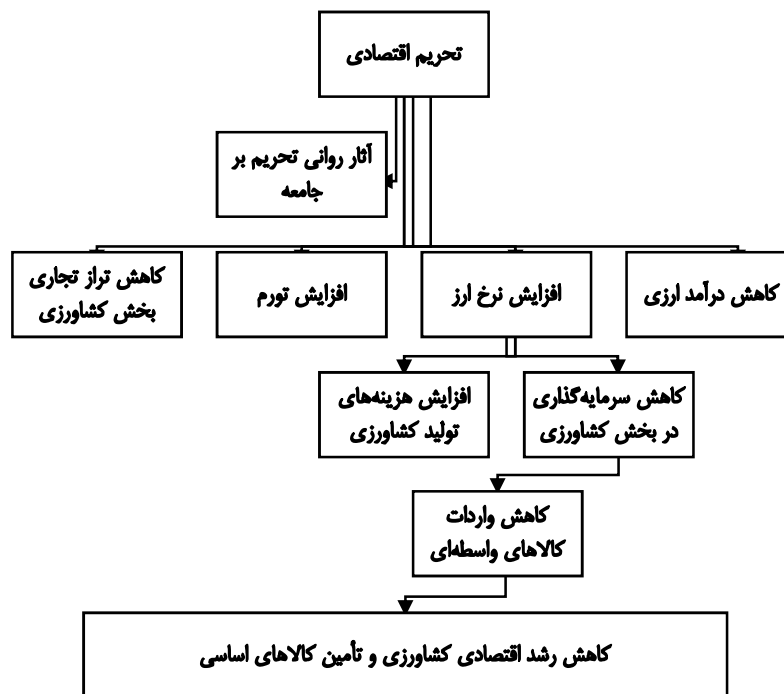
بر اساس فرمان اجرایی ۱۳۳۸۲ (مبارزه با گسترش تولید سلاح)، کشتی‌رانی جمهوری اسلامی ایران و ۱۸ شرکت مرتبط با آن تحت تحریم قرار گرفتند.

آنچه توضیح داده شد، قوانین و مقررات اعمال‌شده آمریکا علیه ایران است که به صورت غیرمستقیم تجارت کالاهای اساسی ایران با دیگر کشورها را تحت تأثیر قرار داده است. در ادامه، به شرح تحت تأثیر قرار گرفتن تولید کالاهای اساسی در بخش کشاورزی در داخل کشور به دلیل تحریم‌ها پرداخته می‌شود.

سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
سبب تبدیل و گذر از کشاورزی
معیشتی به کشاورزی تجاری و
تخصصی می‌شود. این نه تنها
باعث افزایش سطح رفاه فعالان
بخش کشاورزی، بلکه سبب
افزایش سطح رفاه مصرف‌کنندگان
و کل مردم جامعه می‌شود.

1. Iran Threat Reduction and Syria Human Rights Act Of 2012 (TRA)
2. Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, And Divestment Act Of 2010 (CISADA)

شکل ۱- چگونگی اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی بر بخش کشاورزی و توان تولید کالاهای اساسی

مأخذ: خالدی و اردستانی، ۱۴۰۰.

مبادلات مالی بین‌المللی ایران مشکلاتی بر سر راه رشد بخش کشاورزی ایجاد کرده است. یکی از مهم‌ترین آثار تحریم‌ها، افزایش شدید نرخ ارز و قیمت کالاهای واسطه‌ای و وارداتی مانند سم، ماشین‌آلات و... است (Hejazi & Emamgholipour, 2022). در ادامه، برای تأیید موضوع، به بررسی موجودی سرمایه، هزینه‌های تولید و کالاهای واسطه‌ای و نهایی پرداخته می‌شود.

۱-۳- کاهش سرمایه‌گذاری

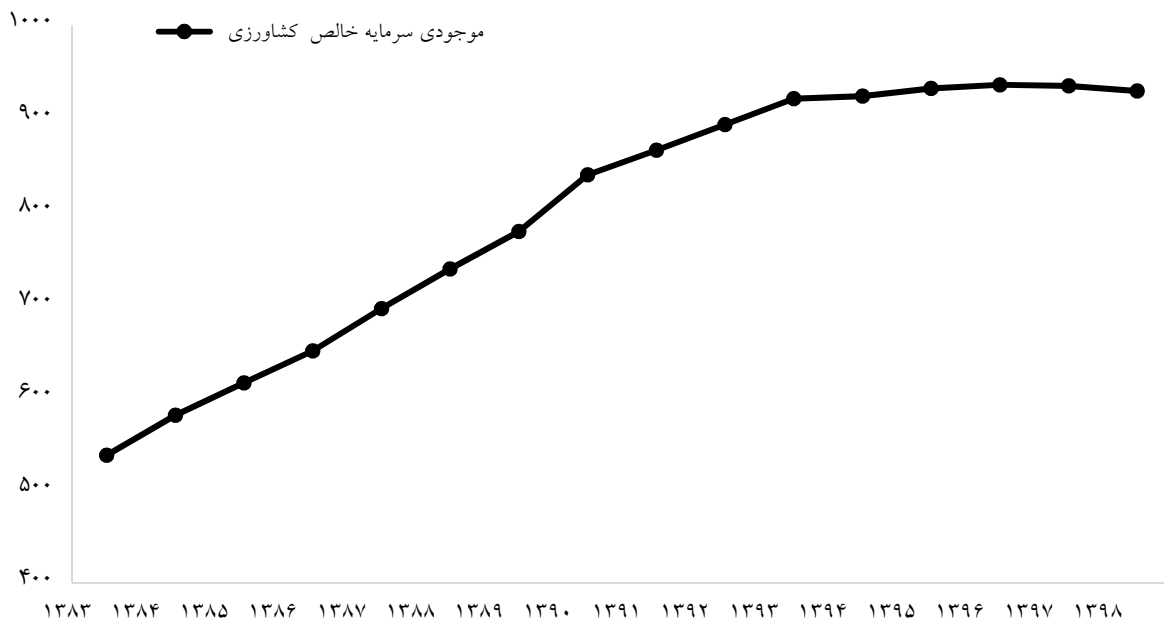
سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی سبب تبدیل و گذر از کشاورزی معیشتی به کشاورزی تجاری و تخصصی می‌شود. این نه تنها باعث افزایش سطح رفاه فعالان بخش کشاورزی، بلکه سبب افزایش سطح رفاه مصرف‌کنندگان و کل مردم جامعه می‌شود. با تبدیل کشاورزی معیشتی به کشاورزی تجاری، مقدار و کیفیت تولیدات و کالاهای اساسی افزایش و قیمت آن‌ها کاهش

بخش کشاورزی نسبت به دیگر بخش‌ها وابستگی کمتری به اقتصاد بین‌الملل دارد که همین اثرپذیری این بخش را نسبت به تحریم‌های اقتصادی کاهش داده است، اما بیش از چهل سال تحریم و افزایش شدت آن در سال‌های اخیر، بخش کشاورزی و کالاهای اساسی را به صورت غیرمستقیم تحت تأثیر قرار داده است. تحریم‌های اقتصادی از راه‌های مختلف از جمله محدودیت دسترسی کشور به نهاده‌های کشاورزی، افزایش هزینه‌های تولید، کاهش تراز تجاری بخش کشاورزی و کاهش سرمایه‌گذاری برای تولید محصولات و ارزش افزوده کشاورزی، بر رشد اقتصادی کشاورزی و تأمین کالاهای اساسی تأثیر گذاشته است (خالدی و اردستانی، ۱۴۰۰). بنابراین، اگرچه به صورت رسمی و مستقیم مواد غذایی و داروها علیه ایران تحریم نشده، تحریم‌ها در تجارت و نقل و انتقال کالا، فروش نفت و

کشاورزی و اهمیت سرمایه‌گذاری در این بخش، در ادامه، مقدار موجودی سرمایه در بخش کشاورزی در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۸ گزارش می‌شود.

می‌باید. در نتیجه، محصولات به صورت فیزیکی و اقتصادی در دسترس درصد بیشتری از مردم جامعه قرار می‌گیرد. با توجه به آثار سرمایه‌گذاری در بخش

نمودار ۱- موجودی سرمایه در بخش کشاورزی در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۸ (برحسب هزار میلیارد ریال)

مأخذ: وبگاه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۲

به نفع کشاورز و بهره‌بردار بوده و سود منطقی داشته باشد. در غیر این صورت از کشت آن خودداری می‌کند. بنابراین، یکی از تأثیرگذارترین عوامل بر تولید اقتصادی در بخش کشاورزی هزینه‌های تولید است. هزینه‌های تولید باعث می‌شود که تولید محصول در منطقه‌ای اقتصادی و سودآور شمرده شود یا خیر. با تشدید تحریم‌ها در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۷ و بی‌ثباتی قیمت محصولات در چند سال اخیر، شاهد بوده‌ایم که هزینه‌های تولید رشد چندین برابری داشته که باعث دلسردی کشاورزان و فعالیت آن‌ها در این بخش شده است.

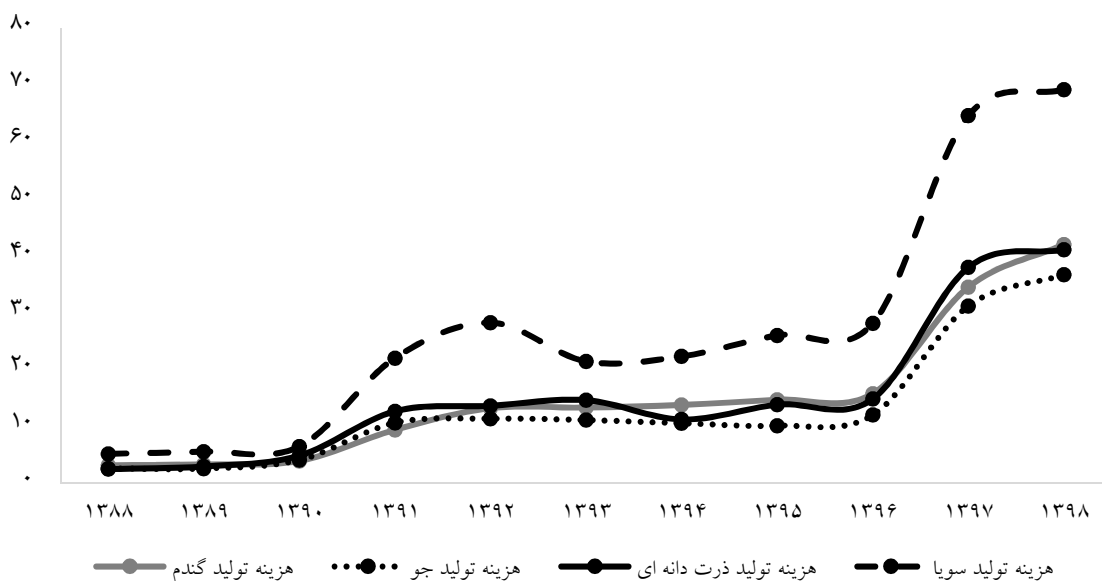
سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی سبب ورود به موقع و سریع‌تر فناوری به این بخش و افزایش بازده آن می‌شود. همان‌طور که در نمودار مشاهده می‌شود، سرمایه خالص در بخش کشاورزی دارای روند صعودی بوده که این روند در سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۴ شدت بیشتری داشته است، اما بعد از سال ۱۳۹۴، رشد سرمایه خالص در این بخش هم‌زمان با افزایش شدت تحریم‌ها و نامساعد شدن شرایط اقتصادی در کشور، ثابت و در نهایت، صفر شده است.

۱-۴- هزینه‌های تولید

کشاورز در صورتی حاضر به کشت محصولاتی مانند گندم، جو و... است که تولید این محصولات

نمودار ۲- روند زمانی افزایش هزینه‌های تولید محصولات گندم، جو، ذرت و سویا در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۸

مآخذ: وبگاه وزارت جهاد کشاورزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۲؛ وبگاه سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد، ۱۴۰۲.

استهلاک ماشین‌آلات مانند تراکتور، کمباین و دیگر ادوات سبب شد که سرعت تولید در بخش کشاورزی کاهش یابد و توان رقابت در سطح بین‌المللی نداشته باشد. همچنین، ورود سموم و کود فاسد و تاریخ‌گذشته باعث بی‌دفاع شدن محصولات در برابر آفات و کند شدن رشد گیاهان شد.

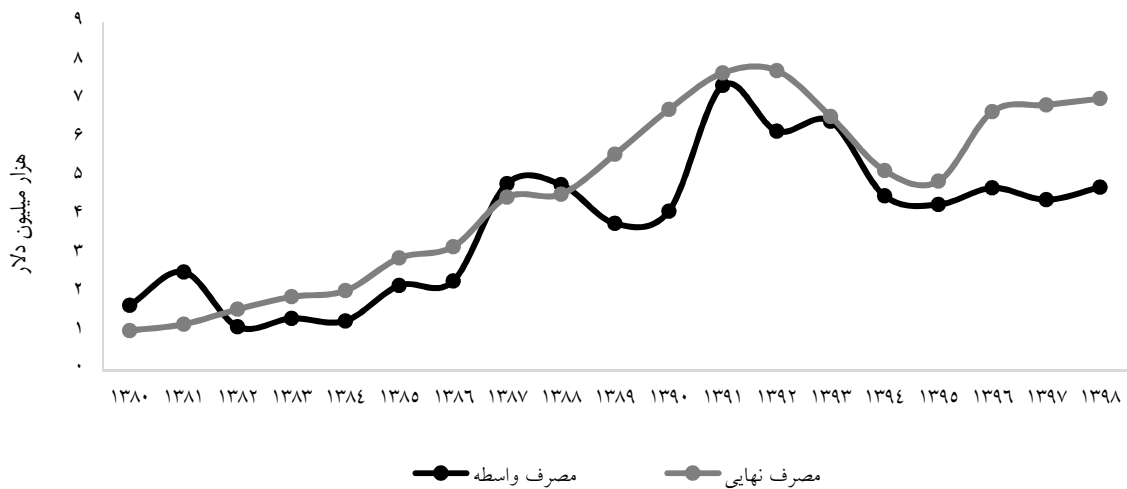
طبق نمودار بالا، بیشترین افزایش هزینه‌های تولید در چهار محصول مورد بررسی از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸، مصادف با شدت تحریم‌ها و خروج آمریکا از برجام رخ داده است. از بارزترین نهادها، مصرفی از نظر قیمتی، کود، سم و ماشین‌آلات است که اغلب از کالاهای واسطه‌ای وارداتی هستند. وارداتی بودن این نهادها باعث شده است که بخش کشاورزی در فرایند تولید خود به دلیل تحریم دچار کمبود شود.

۱-۵- کالاهای واسطه‌ای و نهایی

همان‌طور که گفته شد، یکی از مسیرهای اثرگذار تحریم‌ها بر بخش کشاورزی، کالاهای واسطه‌ای است. مهم‌ترین کالاهای واسطه‌ای که در چند سال اخیر تحت تأثیر آثار منفی تحریم‌های اقتصادی قرار گرفته، دو نهاد ماشین‌آلات و سموم و آفت‌کش‌هاست. در سال‌های تحریم اقتصادی، وارد نشدن فناوری‌های روز دنیا به بخش کشاورزی از سوئی و از سوی دیگر، افزایش

یکی از راه‌های مقابله و دور زدن تحریم‌ها، توسعه بخش کشاورزی است؛ زیرا عقب‌ماندگی در این بخش باعث کمبود مواد غذایی و اتکای بیشتر کشور به واردات (در صورتی که امکان واردات مواد غذایی و کالاهای اساسی وجود داشته باشد) می‌شود.

نمودار ۳- ارزش واردات کالاها و خدمات به تفکیک مصرف واسطه‌ای و نهایی (هزار میلیون دلار)

مأخذ: وبگاه مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲.

به‌رغم وجود غذای کافی را می‌توان ناشی از چندین مورد مانند نبود توزیع کارا و مناسب مواد غذایی در جهان، وجود تصمیم‌های سیاسی مبنی بر ایجاد گرسنگی در برخی نقاط جهان و تحریم‌ها دانست. تحریم‌های اقتصادی مانند مسدود کردن محموله‌های بین‌المللی و دستگیری کشتی‌های بزرگ، مشکلات در بیمه حمل‌ونقل دریایی و چالش‌های ارتباط بانک‌های کشور با بانک‌های خارجی منجر به ازهم‌گسیختگی زنجیره‌های مالی در سطح جهانی شده است. محدودیت‌های پرداختی و مشکلات لجستیکی ناشی از تحریم‌ها، تجارت کل حتی در حوزه محصولات کشاورزی را تحت تأثیر قرار داده است. از سوی دیگر، با نااطمینانی حاکم بر مبادلات و بازارهای بخش یادشده، نه‌تنها سرمایه‌گذاری خارجی کم و نزدیک به صفر است، بلکه سرمایه‌گذاری داخلی برخی از تولیدکنندگان نیز کاهش یافته است. همچنین، به دلیل فشارهای اقتصادی واردشده به اقتصاد، سرمایه‌گذاری دولتی در بخش کشاورزی کم شده است. کاهش سرمایه به‌عنوان یکی از دو رکن اصلی در تولید، قطعاً تولید را با مشکلات و

ارزش واردات کالاها و خدمات واسطه‌ای و نهایی در سه سال ۱۳۹۳، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ کاهش یافته است. پس از آن، ارزش واردات در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ در هر دو متغیر گزارش‌شده، افزایش یافته است؛ به‌گونه‌ای که ارزش کالاها و خدمات وارداتی با مصرف نهایی در سال ۱۳۹۸، حدود ۷ هزار میلیون دلار و ارزش کالاها و خدمات وارداتی با مصرف واسطه‌ای حدود ۵ هزار میلیون دلار بوده که این ارقام پایین‌تر از بیشترین ارزش واردات کالاها و خدمات در سال‌های پیشین (سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) بوده است.

۲- ملاحظات امنیت اقتصادی

بر اساس تحقیقات صورت‌گرفته در سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد در سال ۲۰۲۱، به‌رغم اینکه غذا به‌اندازه تمام مردم جهان تولید می‌شود، ۱۶/۶ درصد مردم دنیا دارای سوءتغذیه (افرادی که دست‌کم یک سال غذای کافی برای تأمین انرژی مورد نیاز بدن نداشته باشند) هستند. عدم دسترسی و تأمین امنیت غذایی در جهان

محدودی داشته باشد، اما در بلندمدت پیامدهای آن بسیار است (موهبتی، ۱۳۹۷). کاهش کارایی و استهلاک ماشین‌آلات و ادوات بخش کشاورزی یکی از پیامدهای تحریم‌های اقتصادی در بلندمدت است. در ادامه، با توجه به بررسی تحریم‌ها و تولید کالاهای اساسی، راهکارهایی برای دور ماندن یا کاهش آثار منفی تحریم‌ها و تأمین امنیت غذایی کشور ارائه می‌شود.

– کشت و تولید فراسرزمینی: کشت و تولید فراسرزمینی در شرایط بحرانی و دوران تحریم می‌تواند مسیر میان‌بری برای تأمین امنیت غذایی کشور باشد. همچنین، می‌توان با کشت و تولید فراسرزمینی به‌واسطه تولید در کشور میزبان، تحریم‌ها را دور زد. بهتر است که کشت و تولید فراسرزمینی را با هدف ارتقای امنیت غذایی و کاهش آثار تحریم بر فرایند تولید کالاهای اساسی با ایجاد پایگاه اطلاعات جامع، حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست کشور و تقویت روابط بین‌المللی و دیپلماسی اقتصادی سرعت بخشید.

– حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان: همان‌طور که گفته شد، یکی از راه‌های کاهش آثار تحریم بر فرایند تولید، افزایش بهره‌وری ستاده و نهاده‌های تولید مانند نیروی کار و سرمایه است. شرکت‌های دانش‌بنیان با استفاده از نیروی کار متخصص و فناوری روز دنیا در این زمینه، نقش سکوی پرتاب را دارند. حمایت‌های مالی و غیرمالی از شرکت‌های دانش‌بنیان بخش کشاورزی در تمام مراحل تولید در شروع کار این شرکت‌ها الزامی است.

– افزایش بهره‌وری تولیدات بخش کشاورزی: افزایش تولیدات بخش کشاورزی به‌ویژه کالاهای اساسی برای تأمین امنیت غذایی در کشور ملزم به افزایش استفاده از نهاده‌های تولید یا افزایش بهره‌وری در تولید و کارایی

چالش‌های عدیده‌ای روبه‌رو می‌کند. بنابراین، با وجود عدم تأثیر مستقیم تحریم‌ها بر بخش کشاورزی و فرایند تولید کالاهای اساسی، نمی‌توان آثار جانبی و غیرمستقیم آن را نادیده گرفت. در نتیجه، وجود تحریم‌ها ابتدا امنیت اقتصادی و سپس امنیت غذایی کشور را به مخاطره کشیده است و به‌صورت غیرمستقیم تأثیر منفی معنی‌داری بر بخش کشاورزی و فرایند تولید کالاها به‌ویژه کالاهای اساسی (به دلیل اهمیت این نوع کالاها و مقدار واردات آن) دارد. به‌رغم تمام آنچه گفته شد، می‌توان بخش کشاورزی و کشاورزان را مدافع اقتصاد کشور در دوران تحریم‌های اقتصادی دانست. افزایش تولیدات کشاورزی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم امنیت غذایی پایداری در دوران تحریم‌ها برای جامعه فراهم کرده است. به‌عبارت‌دیگر، بخش کشاورزی گرانیگاه اقتصاد کشور در چند سال اخیر بوده و بزرگ‌ترین دلیل آن هم، تأثیرپذیری کم بخش کشاورزی از تحریم‌هاست.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

اعمال تحریم‌های اقتصادی هم‌زمان با عوامل گوناگون مانند کاستی‌ها در مدیریت کشور، توانایی بالقوه نهاده‌های اقتصادی و... تأثیرات متفاوتی بر اقتصاد دارد. همین سبب شده است که نتوان آثار خالص تحریم‌های اقتصادی را به‌روشنی ارزیابی کرد؛ زیرا تحریم‌های اقتصادی معین در شرایط اقتصادی متفاوت آثار یکسانی ندارد. تحریم‌ها به‌ویژه تحریم‌های اقتصادی مرکب و پیچیده هستند و سمت‌وسوی یکسانی ندارند. رابطه زمان و پیامدهای تحریم‌های اقتصادی بسیار مهم است. ممکن است تحریم اقتصادی در کوتاه‌مدت آثار

- سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی: با گذشت زمان و رشد جمعیت، تقاضا برای محصولات و کالاهای اساسی افزایش می‌یابد. افزایش تولید در بخش کشاورزی نیازمند سرمایه‌گذاری در این بخش است. ضروری است وزارت جهاد کشاورزی با همکاری سازمان برنامه و بودجه و بانک مرکزی، سرمایه‌گذاری لازم در بخش کشاورزی را به صورت هدفمند و شفاف داشته باشد. بهتر است این سرمایه‌گذاری درباره طرح‌ها و برنامه‌های با اثربخشی بالای ۵۰ درصد، در بازه زمانی منطقی صورت پذیرد.

منابع

- خالدی، کوهسار؛ و اردستانی، مریم (۱۴۰۰). تأثیر تحریم‌ها بر رشد اقتصادی بخش کشاورزی ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. ۸(۲۹)، ۲۵۱-۲۸۴.
- موهبتی، یاسر (۱۳۹۷). بررسی تحریم‌های اقتصادی و تأثیر آن بر اقتصاد ایران. دانشگاه تاکستان: چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی.
- Hejazi, J., Emamgholipour, S (2022). The Effects of the Re-imposition of US Sanctions on Food Security in Iran», *International Journal of Health Policy and Management*. 11(5), 651-657.
- <https://tsd.cbi.ir/Display/Content.aspx>
- <https://www.amar.org.ir/statistical-information>
- <https://www.fao.org/faostat/en/#data>
- <https://www.maj.ir/Index.aspx?page=form&lang=1&PageID=11583&templine=amar&sub=65&methodName=ShowModuleContent>

نهادهاست. استفاده بیشتر از نهاده‌های تولید در صورت موجود بودن و در دسترس بودن باعث از بین رفتن منابع طبیعی و ایجاد بحران طبیعی در کشور می‌شود. بنابراین، برای افزایش محصولات و کالاهای اساسی، افزایش بهره‌وری در تولید بهترین روش در دوران تحریم‌های اقتصادی است؛ زیرا با افزایش تولید از طریق افزایش بهره‌وری نه تنها وابستگی به واردات کالاهای اساسی در کشور کاهش می‌یابد، بلکه صادرات محصولات نیز افزایش می‌یابد (مازاد تقاضا) که باعث ارزآوری می‌شود. پیشنهاد می‌شود وزارت جهاد کشاورزی و سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تحقیقات و مطالعات متمرکز و فشرده‌ای درباره افزایش بهره‌وری در فرایند تولید محصولات کشاورزی مانند بذرهای پربازده، سموم و آفت‌کش‌های مناسب، استفاده از فنون تولید کارا و... در هر منطقه داشته باشند.

- سیاست‌های حمایتی قیمتی و غیرقیمتی: با توجه به اینکه بیش از ۷۰ درصد کشاورزان در بخش کشاورزی مشمول نظام بهره‌برداری خرده‌پا و دهقان هستند که برای توسعه و افزایش تولید خود به سرمایه و دانش به‌روز جهانی نیاز دارند، پیشنهاد می‌شود وزارت جهاد کشاورزی در راستای افزایش تولید و تأمین امنیت غذایی در کشور در دوران تحریم‌های اقتصادی، برنامه‌ها و سیاست‌های حمایتی قیمتی و غیرقیمتی مانند افزایش قیمت خرید تضمینی محصولات، یارانه‌های تولید، تحویل کود شیمیایی و سموم به کشاورزان، برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های کارا و مفید در داخل و خارج از کشور به‌صورت رایگان و... را در هر منطقه و روستا با توجه به نیاز مزرعه‌داران و کشاورزان ارائه دهد.

